

**Орієнталізм vs європеїзм:
геокультурний діалог в новелі “Арабески” Миколи Хвильового**

У світовій гуманітаристиці існує чимало підходів до осмислення течій орієнталізму та європеїзму. Так однією із засадничих теоретичних праць над орієнталізмом прийнято вважати однойменну книгу Едварда Саїда. Орієнталізм також був у фокусі досліджень Джона Маккензі, Вільяма В. Спаноса, Браяна Тернера, Олега Грабара. Розвиткові українських студій орієнталізму завдячуємо Агатангелу Кримському, Омеляну Прицаку. У літературознавстві питання орієнталізму порушували Дмитро Наливайко, Соломія Павличко, Ганна Останіна, Тамара Гундорова. Європеїзм став предметом дослідження Освальда Шпенглера, Жерара Деланті, Жана-Батиста Дюрозеля, Вольфганга Шмале, Кевіна Вілсона. В Україні європеїзм як історіософську течію розвинули В'ячеслав Липинський, Іван Лисяк-Рудницький, Юрій Шерех, Богдан Крупницький, Григорій Шевчук. Серед літературознавців ідеї європеїзму досліджували Володимир Матвійшин, Раїса Мовчан, Ірина Веретейченко, Юрій Меженко, Оксана Забужко та ін.

Геополітичні зрушення й потрясіння у світі, передовсім – повномасштабне вторгнення Росії в Україну, вочевидь вимагають від академії нового погляду на дві місткі й неоднозначні доктрини, дискусії над якими не вщухають сторіччями. Сьогодні численні праці науковців, літературознавців, культурологів, істориків, філософів, зокрема українських, зосереджені на вивченні геокультурного діалогу орієнталізму і європеїзму. І прикметно те, що найчастіше їх досліджують у світлі деколонізаційної критики. До того ж, за Тамарою Гундоровою, “*..повномасштабна війна Росії проти України підсилила деколонізаційний дискурс не тільки в Україні та регіоні, а й за його межами*” (Гундорова, 2024).

Ця розвідка – спроба з висоти часу проаналізувати взаємодію чи, навпаки, конфронтацію орієнталізму та європеїзму на прикладі знакового тексту Миколи Хвильового “Арабески”. Уже власне назва новели робить очевидним її зв’язок із Орієнтом. Походить слово *арабеска* від італійського *arabesco* «арабський, в арабському стилі», утвореного від етноніма *arabo* (Мельничук, 1982, с. 81). Арабески найчастіше побутують у світі музики й мистецтва, характеризуються звивистими рухами й взаємодією світла й тіні (Stanley, 1985; 399). У мистецтві це декоративний стиль із зображенням переважно рослинних елементів (реальних або вигаданих видів листя, квітів), оскільки через релігійні причини деякі араби не малювали людей чи звірів (Terry, 1986, с. 2). У Європі такі орнаменти поєднувалися також із зображенням живих істот (розписи Рафаеля, якого, до того ж, згадує ліричний герой “Арабесок” Хвильового). Особливістю цього орнаменту арабесок є певна нескінченна повторюваність: квіти, листя чи

інші елементи в несподіваному єднанні утворюють безкінечний цикл. Це може слугувати ключем до розуміння арабесок як літературної концепції, котру свого часу розвинув німецький критик, письменник Фрідріх Шлегель. Патриція Стенлі, міркуючи над теорією арабесок Фрідріха Шлегеля, зауважила, що для нього арабески існували в площині фантазії й романтичної іронії, а, власне, термін він уживав на позначення ідеального синтезу хаосу й порядку у всесвіті водночас. “Романтична поезія дорівнює хаосу, а хаос дорівнює арабесці”, – цитує Шлегеля Стенлі (Stanley, 1985, с. 404). “Арабески” Миколи Хвильового за структурою й нагадують добре впорядкований хаос, візерунок із повторюваними, але яскраво вираженими, елементами. Попри те, що ліричний герой новели п’ять разів промовляє слова “моїм арабескам — *finis*”, що свідчить про скінченність, літературному текстові це лише додає систематичності й впорядкованості, а фінальна репліка “...Іду. Синій вечірній город. Азія. Б’є годинник. Іду” остаточно вписує новелу в літературну концепцію арабесок: безкінечність руху, *de jure* – Хвильовий ставить крапку в “Арабесках”, втім *de facto* – його ліричний герой продовжує рух орнаменту, що сягає корінням до Орієнту.

Ліричний герой новели Nicolas, який має очевидний автобіографічний відбиток Хвильового, мислить про Схід не як про місце, в якому він перебуває *тут-і-зараз*, а як про простір на віддалі, з якого періодично біжать вітри – “*сторожкі й тривожні*” (Хвильовий, 2018, с. 209, 211). Парадоксально, що простір *тут-і-зараз* він називає Азією, але частіше все ж – “*чумацьким краєм*” (Хвильовий, 2018, с. 208), “*чумацькою країною*” (Хвильовий, 2018, с. 212) з “*азіатським степом*” (Хвильовий, 2018, с. 212). Останній у мегатексті Миколи Хвильового зустрічаємо дуже часто: йдеться як про художні твори, так і про публіцистику. Тамара Гундорова у розвідці “Орієнталізм Миколи Хвильового: азійська магістраль «третього Харкова»” пише про те, що тему степу в українській літературі розкрито досить широко. Літературознавиця зазначає, що особливій ролі степу в українській культурі й історіософії надавали Дмитро Донцов, Дмитро Чижевський (Гундорова, 2022). Степ поетики Миколи Хвильового, за Тамарою Гундоровою, є частиною ідеї “азіатського ренесансу”, а сучасні дослідники ідентифікують його із прабатьківщиною західної цивілізації (Гундорова, 2020). До того ж, ліричний герой “Арабесок”, говорячи про “*степовий край*”, згадує “*шведські могили*” (Хвильовий, 2018, с. 209), що очевидно свідчить про намір автора вписати деталь про спільні для Європи й для України історичні події. Окрім цього, ліричний герой Nicolas звертає увагу читачів на “*ще одну деталь*”: “*Мені пророкують велике майбуття: одні кажуть, що я буду командором нової художньої школи; на погляд других, я “прорублю вікно в Європу”, куди й буде (біс!) виглядати мій чумацький надзвичайний край [...]*” (Хвильовий, 2018, с. 212). Із огляду на те, що герой “Арабесок” має відверті автобіографічні риси, можна припустити наступне: Микола Хвильовий був свідомим того, що шлях до Європи ще належить пройти. Втім, за словами філолога-україніста, польського дослідника творчості Миколи Хвильового Павела Крупи: “*Проект вестернізації літератури й мистецтва йшов пліч-о-пліч із потужною східною течією, палким*

прихильником якої був харківський письменник [Микола Хвильовий, – прим. моя]. Надмірно спрощене й однобоке приписування публіцисту гасла «На Захід» стирає суттєвий елемент його схематичного поняття культури, який найпростіше можна виразити аналогічним гаслом: «На Схід» (Крупа, 2018, с. 200).

Цю думку можна екстраполювати до нашої розвідки про орієнталізм та європеїзм на матеріалі “Арабесок”, адже тут справді переплетено геокультурні особливості обох течій. Миколі Хвильовому майстерно вдається писати про Харків, як про індустріалізоване місто, з костьолами й ратушами зокрема; ліричний герой залюблений в нього, і водночас означає його “містом із легенд Шехерезади” (Хвильовий, 2018, с. 224) – найвідомішої нараторки арабських казок. Nicolas також мислить про локуси поза містом, котрі служать йому могутнішою силою, ніж воно саме, попри безумну любов до останнього. Йому йдеться, зокрема, про курган, що видніється в далекому димку, “де скликає муедзин до загірньої Мекки” (Хвильовий, 2018, с. 224). Риси Орієнту тут більше, ніж очевидні, оскільки Мекка – святе місце для всього мусульманського світу. Втім не варто ігнорувати згадки про “голубу Савойю”, яка тут визначає світ окциденталізму.

У “Арабесках” ліричний герой також згадує низку персоналій європейського письменства: Сервантеса, Сієрру, Стерна, Діккенса, Гофмана, Свіфта й Гоголя. Іспанських письменників і, власне, Іспанію Хвильовий зображує тут як елементи екзотичного, як своєрідну *fata morgana* – далеку й наповнену пригодами. Постаті решти письменників такі ж романтичні й мінливі, швидкоплинні, окрім Гоголя, елементи художнього світу якого є наскрізними у всій новелі. Ідеться про систематичні згадки ліричним героєм ярмарку чи зачарованої купальської папороті, що логічно є алюзією до творів Миколи Гоголя, поетика якого Хвильовому близька.

Отже, орієнталізм і європеїзм у “Арабесках” відчутно переплітаються, стаючи складовою історіософської концепції “азіатського ренесансу” Миколи Хвильового загалом. Геокультурні риси цих двох течій співіснують органічно, складно виокремити перевагу котроїсь однієї, втім варто наголосити на тому, що автор не протиставляє Орієнту Захід як такий, а акцентує увагу лише на Європі, означуючи Америку бездушною. Окрім цього, арабески як літературна концепція заслуговують окремого ґрунтовного дослідження.

Література

- Гундорова, Т. (2020). Орієнталізм Миколи Хвильового: азіатська магістраль “третього Харкова”. *Критика*, 11-12, 12-25.
- Гундорова, Т. (2024). Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза “топографічну деколонізацію”? *Критика*, 3-4, 32-35.
- Мельничук, О. С., Білодід, І. К., Коломієць, В. Т. (1982). *Етимологічний словник української мови* (Том 1). Київ: Наукова думка.
- Хвильовий, М. (2018). Повне зібрання творів у п’яти томах. Том 2. Етюди. Р. Мельників (Ред.). Київ: Смолоскип.
- Krupa, P. (2018). “Na Zachód” i “Z dala od Moskwy”? *Publicystyka Mykoły Chwyłowego lat 1925–1926*. Kraków: Universitas.

Stanley, P. (1985). Hoffmann's "Phantasiestücke in Callots Manier" in Light of Friedrich Schlegel's Theory of the Arabesque. *German Studies Review*, 8(3), 399-419.
Terry, A. (1986). Five Essays on Islamic Art Paperback. Retrieved from <https://archive.org/details/fiveessaysonisla0000alle/page/2/mode/2up>

Svitlana Omelianchuk

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine
Orientalism vs. Europeanism: Geocultural Dialogue
in Mykola Khvylovy's Novella *Arabesques*

The article explores the geocultural dialogue between Orientalism and Europeanism in Mykola Khvylovy's novella Arabesques. The features of the depiction of the features of both trends in the text are analysed. Special attention is paid to the interpretation of the term "arabesques", in particular in terms of the literary concept.

Key words: Orientalism, Europeanism, Mykola Khvylovy, arabesques, geoculture, Orient, Occidentalism.

Семенова Є. І.

ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Браїлко Ю. І.
<https://doi.org/10.33989/pnpu.791.c3260>

Опозиція "чоловік – жінка" у поемі Ганни Чубач "Спіймана світом"

Життєвий шлях Г. Сковороди ставав предметом художнього зображення в багатьох поетичних творах українських письменників, як-от у поемі П. Куліша "Трицько Сковорода", у циклі віршів Б. Олійника "Сковорода і світ" у поезії Д. Білоуса "Всю Слобожанщину обміряв посох" тощо. До образу філософа звертається й поетка-сімдесятниця Ганна Чубач у поемі "Спіймана світом".

З усього сквородинського творчого спадку Г. Чубач вирізняє поетичну збірку "Сад божественных пѣсней", написану в 50–80-х роках XVIII століття: "І "Сад пісень" і мариться, і сниться (Сковороді – Є. С.)" (Чубач, 2012) (далі цитуємо текст поеми за цим виданням). Мисткині особисто близька ця збірка своєю простотою й філософічністю: "У "Сад пісень", премудрий і ясний, / Моя душа наївно поспішає".

Письменниці видається примітним один момент життя Г. Сковороди – утеча з-під вінця. Вона не розставляє акцентів, а просто питає у свого ліричного співрозмовника, навіщо він так учинив, і намагається дати відповідь самостійно:

< ... > крізь плин, не років, а віків, –
Осмільюся несміло запитати:
– Ви з-під вінця у паніці втекли,
Щоб клопотів у світі менше мати?
У клопотах розумна голова
Не створить книг і не підтвердить істин.

Свою проблему втечі від світу й неможливості це зробити Г. Чубач насамперед пояснює гендерною нерівністю й суспільними стереотипами, які